

A study of the historical background and evolution of the Iranian lion and sun Society (Relying on the function of its branches in Khorasan)

Elham Malekzadeh¹
Received: 28/6/2021

Somayeh Poursoltani²
Accepted: 14/12/2021

Abstract

The Red Lion and Sun Society of Iran is one of the first charities in Iran, the first attempts to form it date back to the Qajar period. This Society works in various service, medical, educational, social, and cultural sectors inside and outside the country to alleviate human suffering, establish lasting peace, and protect human health without considering any discrimination between them. The present article tries to explain the actions and activities of the Red Lion and Sun Society of Iran, its actions and activities in Khorasan by adopting a documentary study approach. The present study's findings indicate that the lion and sun Society has been active in supporting the poor, providing relief to survivors of natural disasters, fighting diseases, caring for and educating orphans, establishing nurseries and public clinics, and providing free medical services.

Keywords: Red Lion and Sun Society, Mashhad, Birjand.

1. Faculty member and director of the Department of Social and Economic History, Research Institute for Humanities and Cultural Studies, Corresponding author elhammalekzadeh@ihcs.ac.ir

2. Graduated with a master's degree in history from Payame Noor University of Mashhad s.poursoltani82@gmail.com

مقاله علمی - پژوهشی

بررسی پیشینه تاریخی و سیر تطور جمعیت شیر و خورشید ایران

(با تکیه بر کارکرد شعبات آن در خراسان)

الهام ملک‌زاده^۱

سمیه پورسلطانی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۲۳

چکیده

جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران، یکی از نخستین مؤسسات خیریه در ایران است که نخستین تلاش‌ها برای شکل‌گیری آن به دوره قاجار بازمی‌گردد. این جمعیت در بخش‌های مختلف خدماتی، درمانی، آموزشی، اجتماعی و فرهنگی، درون مرزی و برون مرزی با هدف تسکین‌بخشیدن به آلام انسان‌ها، برقراری صلح پایدار و همچنین حمایت از سلامت انسان‌ها بدون در نظر گرفتن هیچ‌گونه تبعیض میان آن‌ها عمل می‌کند. در مورد تاریخچه شیر و خورشید در ایران پژوهش‌های محدودی صورت گرفته است که البته بر خراسان متمرکز نبوده‌اند. مقاله حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی می‌کوشد تا ضمن بیان پیشینه شکل‌گیری جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران، اقدامات و فعالیت‌های آن را در خراسان تبیین کند. یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از آن است که جمعیت شیر و خورشید در حمایت از فقرا، امدادسانی به بازماندگان بلایای طبیعی، مبارزه با بیماری‌ها، نگهداری و آموزش کودکان یتیم، تأسیس شیرخوارگاه‌ها و درمانگاه‌های عمومی، ارائه خدمات درمانی رایگان و امدادسانی به افراد جنگ‌زده فعال بوده است.

واژه‌های کلیدی: جمعیت شیر و خورشید سرخ، مشهد، بیرجند.

۱. عضو هیأت علمی و مدیر گروه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، نویسنده مسؤول

elhammalekzadeh@ihcs.ac.ir

s.poursoltani82@gmail.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه پیام نور مشهد

مقدمه

جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران در ۱۳۰۱ ش. تحت ریاست افتخاری محمدحسن میرزا، ولیعهد احمدشاه، تشکیل و نظامنامه آن منتشر شد. هدف از تشکیل این جمعیت، حمایت از مستمندان، خدمت‌رسانی به بازماندگان سوانح طبیعی و جنگ‌ها و ارائه خدمات درمانی به مردم کم‌درآمد بود. بدین منظور، شعبه‌های این جمعیت در شهرهای مختلف ایران تأسیس شد و خدمات رایگان در مراکز خیریه عام‌المنفعه، نظیر پرورشگاه‌ها، بیمارستان‌ها، داروخانه‌ها و اندرزگاه‌ها در اختیار مردم قرار داده شد. یکی از مهم‌ترین شعبات این جمعیت در مشهد قرار دارد که از تأسیس آن در ۱۳۰۲ ش. تاکنون (هلال‌احمر فعلی) اقدامات بسیاری را در زمینه رفاه و خدمات اجتماعی سازمان‌دهی کرده است. بر این اساس مقاله حاضر با رویکردی تاریخی، به بررسی روند شکل‌گیری جمعیت شیر و خورشید ایران و تحلیل فعالیت‌های آن در خراسان اختصاص یافته است. در تدوین این مقاله، علاوه بر منابع متعدد، اسناد آرشیوی، جایگاه ویژه‌ای دارد. این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی، به دنبال پاسخگویی به این پرسش است: مهم‌ترین کارکردها و فعالیت‌های جمعیت شیر و خورشید ایران در شعبات خراسان چه بوده است؟

پیشینه پژوهش

در باب پیشینه مقاله حاضر هرچند تک‌نگاری‌هایی به‌طور کلی با موضوع تاریخ جمعیت شیر و خورشید سرخ در ایران منتشر شده است؛ ولی به‌طور اخص با محور بررسی فعالیت‌ها و اقدامات شیر و خورشید سرخ در منطقه خراسان، کار جدی و مستقلی انجام نگرفته است. طرح پژوهشی «تاریخچه جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران» از الهام ملک‌زاده در سال ۱۳۸۷ ش. تنها اثر علمی‌ای است که در این زمینه صورت گرفته و تاکنون به چاپ نرسیده است؛ سلسله مقالاتی برگرفته از این پژوهش در نشریات منتشر شده که البته هیچ کدام متمرکز بر خراسان و فعالیت‌های شیر و خورشید سرخ در این خطه نبوده است.

تاریخچه صلیب سرخ بین‌المللی

ضرورت تأسیس نهادی که در شرایط صلح و جنگ "کمک‌رسانی و امداد به جامعه" را به عهده بگیرد، به اوایل قرن بیستم میلادی بازمی‌گردد. هانری دونان^۱، تاجر سوئسی، در سال ۱۸۵۹م. / ۱۲۳۸ش. با مشاهده صحنه جنگ‌های سولفرینو^۲، به همراه چند تن دیگر، گروهی را برای رسیدگی به مجروحان جنگ تشکیل داد. دو سال بعد، از سوی "هانری دونان" کتاب *یادبودی از سولفرینو* منتشر شد. هانری دونان در این کتاب، ضمن بیان فجایع دوران جنگ، اندیشه "تشکیل اتحادیه بین‌المللی صلیب سرخ" را در سر می‌پروراند. نهم فوریه سال ۱۸۶۳ / ۱۲۴۱ش. یکی از جمعیت‌های خیریه ژنو به نام "جمعیت فواید عمومی" به درخواست گوستاوموانیه^۳، رئیس جمعیت، جلسه‌ای تشکیل داد تا درباره پیشنهاد هانری دونان مطالعه‌ای انجام شود. در نتیجه کمیته‌ای پنج نفره (که هانری دونان و گوستاوموانیه هم عضو آن بودند) تشکیل شد. چند ماه بعد (اکتبر سال ۱۸۶۳) به دعوت کمیته پنج نفره، ۳۶ نماینده از ۱۶ کشور اروپایی در یک کنگره بزرگ شرکت کردند. در این کنگره اولین قرارداد ژنو نوشته شد. این‌گونه نخستین گام به سوی صلیب سرخ بین‌المللی و سازمان اقدامات امدادی در زمان جنگ و صلح برداشته شد (نامه *ماهانه شیر و خورشید سرخ ایران*، ش ۸، دی ۱۳۲۹ش).

نخستین کنفرانس بین‌المللی نیز در سال ۱۸۶۴م. به پیشنهاد ناپلئون سوم، امپراتور فرانسه در ژنو تشکیل شد و دولت‌های شرکت‌کننده در این کنفرانس تصمیم گرفتند، هیئت‌هایی به نام صلیب سرخ در کشورهای خود تشکیل دهند تا کمک‌های انسان‌دوستانه و امدادرسانی، چه در زمان صلح و چه در زمان جنگ را به آسیب‌دیدگان برسانند. کشورهای عضو صلیب سرخ جهانی به دلیل اینکه سوئیس بانی این نهاد انسان‌دوستانه و امدادرسانی بود، برای احترام و قدردانی از کشور مذکور، با اقتباس از پرچم آن (که صلیب سفید در متن سرخ رنگ قرار داشت) پیشنهاد کردند، صلیب سرخ در متن سفید پرچم این نهاد بین‌المللی باشد (مجله *شیر و خورشید سرخ ایران*، ۱۳۰۴). در حال حاضر جمعیت صلیب سرخ، مؤسسه‌ای خیریه مستقر در ژنو سوئیس است

1. Henry Dunant

2. Battle of Solferino

نبردی که بین فرانسه و ساردنی از یک طرف و اتریش از سوی دیگر در سال ۱۸۵۹ م. در گرفت (پالمر، ۱۳۸۴، ج ۲: ۹۱۰)

3. Gustave Moynier

که در کشورهای مختلف دارای شعبه می‌باشد و در زمینه‌های مختلف امدادی، بهداشتی و درمانی برون مرزی و درون مرزی عمل می‌کند.

تاریخچه شکل‌گیری جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران و تطور آن

هرچند ایران در سال ۱۸۷۴ م. / ۱۲۵۳ ش. به عضویت این نهاد بین‌المللی درآمد؛ اما تا سال ۱۹۰۶ م. حساسیتی نسبت به پرچم آن نشان نداد. در این سال، کنفرانس تجدید نظر در ژنو برگزار شد و برخی از دولت‌ها، از جمله ایران، ضمن ابراز همراهی با اجرای مفاد قرارداد صلیب سرخ جهانی، بر لزوم استفاده از نشان ملی خود تأکید کردند؛ اما کشورهای اروپایی با این موضوع موافق نبودند. در این کنفرانس نماینده ایران، عبدالصمدخان ممتازالسلطنه، در نطقی اظهارداشت با وجود این که صلیب مذهبی مورد احترام آیین اسلام است و نباید نسبت به صلیب عیسی ذره‌ای بی‌احترامی کرد؛ به دلیل پاره‌ای ملاحظات تاریخی و از آنجا که در گذشته صلیب علامت جنگ و جهاد با ممالک اسلامی بوده است، شاید در بین مسلمانان اثر سوء داشته باشد و تحت پرچم صلیب سرخ پذیرای خدمات نشوند (هفته‌نامه *حبل‌المتین*، ش ۸، چهارم شعبان ۱۳۲۴ ق.). علاوه بر این، در این دوره، به دلیل مناقشات سیاسی با دولت عثمانی، دولت ایران از هلال ماه که نشان ملی عثمانی‌ها و به معنای حاکمیت آن‌ها بود نیز نمی‌توانست استفاده کند. سخنرانی ممتازالسلطنه مورد استقبال شرکت‌کنندگان قرار گرفت. سرانجام با تلاش ممتازالسلطنه، شیر و خورشید سرخ برای امداد رسانی و کمک‌های انسان‌دوستانه مورد تأیید صلیب سرخ جهانی قرار گرفت (شمس‌پور و اشرف‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

بعد از پیروزی انقلاب مشروطه (۱۳۲۷ ق. / ۱۹۰۷ م.) که جنگ داخلی بین مشروطه‌خواهان و مستبدان جریان داشت، برای نخستین بار نمونه‌هایی از فعالیت رسمی شیر و خورشید سرخ به چشم می‌خورد. این تلاش با حمایت اداره صحت نظام و به همت دکتر امیراعلم، معمار اصلی جمعیت شیر و خورشید سرخ، صورت گرفت. در آغاز تعدادی از دیپلمه‌های پزشک فارغ‌التحصیل دارالفنون پس از گذراندن آزمون‌های لازم، استخدام و با ایجاد مریض‌خانه‌های سیار متعدد، به اردوهای مختلف جنگ روانه شدند. ظاهراً این جمعیت در جنگ‌های مختلفی که در قراچه‌داغ، قزوین، اطراف تهران، همدان و کرمانشاه جریان داشت، حضور یافتند و علاوه بر کمک به مجروحان

جنگی، در پیشگیری از امراض مسری نیز کوشا بودند و حتی دو تن از اطبای جمعیت؛ یکی در همدان و دیگری در شاهرود، در حین انجام وظیفه کشته شدند (ساکما، سند شماره ۱۵۵۶۰/۲۴۰۰۸/۱۲۹۰۰۰۰۸).

بعد از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و خروج نیروهای خارجی از ایران، در کنار دیگر اقداماتی که برای بازسازی ایران صورت گرفت، تلاش‌هایی نیز، برای تشکیل جمعیت شیر و خورشید سرخ آغاز شد. دکتر امیراعلم مقررات صلیب سرخ را ترجمه کرد و در اختیار احمدشاه گذاشت و پس از مذاکرات زیادی با احمدشاه و رجال دیگر ایران، مبنی بر ضرورت تشکیل جمعیت شیر و خورشید سرخ در ایران، آنان را به تأسیس آن مجاب نمود (تشید، ۱۳۴۰: ۱۲۱)؛ اما به نظر می‌رسد صلیب سرخ جهانی هم ایران را برای تشکیل جمعیت شیر و خورشید تحت فشار قرار داده بود؛ زیرا سفارت ایران در سوئیس از طریق وزارت امور خارجه، طی نامه‌ای مجلس حفظ-الصحه دولتی را به تسریع در تشکیل جمعیت شیر و خورشید سرخ ترغیب کرد و مجلس حفظ-الصحه نیز، در پاسخ به وزارت خارجه اطمینان داد که مقدمات تشکیل و نظامنامه اساسی آن را نیز تهیه خواهد کرد (روزنامه/ایران، شماره ۱۱۴۱، چهارم خرداد ۱۳۰۱). هیجدهم بهمن ۱۳۰۱ جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران تحت ریاست افتخاری محمدحسن میرزا، ولیعهد، تشکیل و در اسفندماه ۱۳۰۱ نظامنامه اساسی آن منتشر شد. این نظامنامه از ده فصل و ۶۱ ماده درباره تشکیلات و فعالیت‌ها تنظیم شده بود (ساکما، سند شماره ۵۴۰۶/۲۹۰۰۰۵۴۰۶ ن ۳۶۵، الف ب ۱). در پنجم مرداد ۱۳۰۲/۱۹۲۳م. نخستین جلسه رسمی کمیته مرکزی جمعیت تشکیل و مقرر شد، برای پیشبرد اهداف و امور جمعیت، یک یا دو جلسه در هفته برگزار شود (مجله شیر و خورشید سرخ/ایران، شماره ۱، سال اول، خردادماه ۱۳۰۴: ۲۲). جمعیت شیر و خورشید سرخ طی بخشنامه شماره ۲۴۱ رسماً به عضویت صلیب سرخ بین‌المللی درآمد و به استناد همین سند، اساسنامه و نشان آن نیز مورد پذیرش قرار گرفت. وظایف جمعیت شیر و خورشید سرخ چنان‌که در اساسنامه ذکر شده عبارت بود از: امداد در مورد بلیات و حوادث آسمانی و مصائب عمومی و مبارزه با بیماری‌ها و دستگیری از فقرا، جمع‌آوری و پرستاری و آموزش کودکان یتیم، کمک به دانش‌آموزان بی‌بضاعت، تربیت پرستاران برای بیمارستان‌های کشوری و لشکری و شیرخوارگاه‌ها،

همچنین تأسیس پست‌های مددکاری در راه‌ها، تأسیس درمانگاه‌های عمومی و مجانی و مبارزه با تلفات اطفال و مادران.

بعد از تأسیس جمعیت شیر و خورشید سرخ، نشان شیر و خورشید معرف جمعیت در داخل و مجامع بین‌المللی شد. نکته‌ای که در این باره باید بدان اشاره کرد، مقرراتی است که بیست‌وهفتم آذرماه سال ۱۳۰۶ توسط هیئت اداری مرکزی جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران به تصویب رسیده است. این مقررات که توسط آقای اویسی پیشنهاد شده است، چگونگی جزئیات علامت و بیرق شیر و خورشید سرخ را بیان می‌کند:

۱- بیرق رسمی شیر و خورشید سرخ ایران یک گره و نیم عرض و سه گره طول دارد و عبارت است از یک تخته پارچه سفید که در وسط آن شیر و خورشید سرخ به رنگ گلی به شمشیر و بدون تاج ایستاده است. روی شیر به طرف چوب بیرق است. چوب بیرق باید حداقل سه برابر عرض پرده باشد (حداقل چهارگره و نیم) رنگ چوب روغنی سفید و سرچوب ساده است. شیر در وسط پارچه بیرق و ارتفاع آن از نقطه اعلا‌ی بلندترین شعاع خورشید تا کف پای شیر معادل ثلث عرض پارچه خواهد بود.

۲- این بیرق بر سر ابنیه مؤسسات شیر و خورشید سرخ در مواقع اعیاد و جشن‌ها نصب خواهد شد و به علاوه در موقع حرکت دسته‌جات صحیه شیر و خورشید سرخ در مواقع جنگ و دفع آفات همراه آن‌ها خواهد بود.

۳- شبیه این بیرق ممکن است به اندازه کوچک‌تر در سر اتومبیل‌ها و وسایل نقلیه و در مواقع دیگر مربوط به جمعیت نصب گردد. در فصل دهم نخستین اساسنامه جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران، به تاریخ اسفندماه سال ۱۳۰۱ توضیحات جامع و کاملی درباره شکل نشان و موارد استفاده از آن آمده است (اساسنامه جمعیت شیر و خورشید سرخ/ ایران، اسفند ۱۳۰۱، منتشر شده در نشریه و بولتن ماه مه ۱۹۲۴ میلادی).

پس از تشکیل رسمی جمعیت در ۱۳۰۲ ش. رضاخان که در آن زمان ریاست وزرا را داشت، به‌عنوان رئیس افتخاری هیئت مدیره انتخاب شد (فیاضی، ۱۳۸۸: ۷۰-۷۱). در ۱۳۱۳ ش. دکتر امیراعلم، مؤسس جمعیت، به‌دنبال دستورات رضاشاه، مبنی بر حساب‌رسی اموال جمعیت شیر و خورشید و قرارگرفتن آن زیر نظر وزارت داخله، از ریاست استعفا داد (ملک‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۲۸-

۲۲۹). در این دوره فعالیت جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران بیشتر محدود به امور امدادی و رسیدگی به حال آسیب‌دیدگان و حوادث و سوانح گوناگون بود و در مواردی تأسیسات درمانی مفیدی نیز در بعضی نقاط کشور از جمله آذربایجان به وجود آورد؛ از جمله اقدامات صورت گرفته در این دوره می‌توان به تأسیس نشریه شیر و خورشید سرخ / ایران در ۱۳۰۴، راه‌اندازی اولین داروخانه سیار در ۱۳۰۵، راه‌اندازی خانه نمونه کودک در ۱۳۱۵، امدادسانی به بازماندگان زلزله شیروان ۱۳۰۸ و زلزله سلماس ۱۳۰۹ (شمس‌پور و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۱۲-۱۱۴) اشاره کرد. با به‌قدرت‌رسیدن محمدرضا پهلوی، ریاست جمعیت به شمس پهلوی واگذار شد و اساسنامه آن تغییر یافت (شمس‌پور، موسوی و ملک‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۱۵). در سال ۱۳۲۹ خورشیدی، ایران پس از شرکت در انتخابات کنفرانس حکام اتحادیه‌های صلیب سرخ، در میان ۱۲ عضو منتخب به‌عنوان عضو شورای اجرایی انتخاب شد و رتبه چهارم را احراز کرد. پس از آن، از جمله فعال‌ترین مؤسسات عضو اتحادیه بین‌المللی صلیب سرخ بود (پهلوی‌نامه، دی‌ماه سال ۱۳۳۵: ۷-۸). در این دوره، جمعیت، دامنه فعالیت خود را گسترش داد و نه تنها در رشته‌های چهارگانه مربوط به وظایف اصلی مؤسسات صلیب سرخ و هلال احمر جهانی؛ بلکه در سایر رشته‌های خدمات خیریه و اجتماعی نیز، توفیق خدمت به مردم داشت و در سراسر کشور نزدیک به ۳۰۰ مؤسسه مختلف خیریه و درمانی را در ۱۲۳ شعبه اداره می‌کرد و علاوه بر فعالیت‌های درمانی و خیریه و امدادی، در امور تربیتی و اجتماعی نیز گام‌های بلندی برداشت. جمعیت تلاش می‌کرد، علاوه بر وظایف محوله، افراد جامعه را جهت ایجاد هماهنگی و همکاری در امور خیریه و تعلیم و تربیت، تشویق کند و آنان را به مساعدت اجتماعی در راه تأمین رفاه مستمندان و ایجاد وسایل آسایش دردمندان و محرومان آماده سازد. قصد خیرین و متولیان جمعیت، این بود که مردم را به این نکته آگاه کنند که هیچ فردی از آحاد بشر نباید و نمی‌تواند تنها برای خود زندگی کند و به آنچه در اطراف می‌گذرد بی‌اعتنا باشد؛ بلکه باید در غم و شادی دیگران سهیم باشد. در این صورت راهی جز اعطای سهمی از آنچه خداوند به وی عطا کرده است به محرومان و مستمندان ندارد و با این مساعدت، راه را برای بهبود حال دردمندان و مستحقان هموار کند (پهلوی‌نامه، فروردین‌ماه سال ۱۳۴۰: ۶-۷). به این ترتیب بیمارستان‌ها، درمانگاه‌ها، پرورشگاه‌ها، و اندرزگاه‌های مختلفی در سراسر کشور ایجاد شد. در این دوره، جمعیت شیر و خورشید مرکزی شامل هشت زیرمجموعه

می‌شد که عبارت‌اند از: بخش امداد، تبلیغات، ازدیاد درآمد و اعضا و آمار، جوانان، بهداشت، خدمات عمومی، حمایت از کودکان و مادران و بخش امور شهرستان‌ها (شمس‌پور، موسوی و ملک‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۱۸). جمعیت نسوان شیر و خورشید سرخ نیز در ۲۴ خرداد ۱۳۰۷ تشکیل و ریاست افتخاری آن به شمس پهلوی واگذار شد. این جمعیت برای خدمت‌رسانی به کودکان یتیم، پرورشگاهی در باغ دوشان‌تپه و یک مطب عمومی در ساختمان کنار باغ ملی ساخت. به‌منظور بهبود وضعیت زنان نیز بخش بانوان در کمیسیون خیریه جمعیت تأسیس شد که بعدها به بنگاه حمایت مادران و کودکان تبدیل شد. از دیگر کارهای بخش زنان، معاینه پزشکی زنان بود که افزون بر رسیدگی به وضع بهداشت و درمان آن‌ها، رعایت اصول و مقررات بهداشتی و حفظ سلامتی نیز آموزش داده می‌شد (ملک‌زاده، ۱۳۹۷: ۲۰۷).

واحدهای امدادی جمعیت شیر و خورشید سرخ در دوره پهلوی دوم به بازماندگان زلزله لار در ۱۳۳۹ ش. و ۱۳۴۰، زلزله بوئین‌زهرا در ۱۳۴۱، زلزله دشت بیاض در ۱۳۴۷ و زلزله طبس در ۱۳۵۷ امداد‌رسانی کردند. در حوزه بین‌الملل نیز، مبلغ ۵ هزار روپیه در ۲۶ آذر ۱۳۳۹ برای سیل‌زدگان هند، مبلغ ۶۰۰ هزار ریال کمک نقدی، چهار پزشک و سه تن بسته حاوی دارو، خوراک و پوشاک برای جنگ‌زدگان الجزایر، مبلغ ۵ هزار دلار در ۱۵ فروردین ۱۳۵۲ برای سیل-زدگان الجزایر و در بهمن ۱۳۵۴ سی تن دارو، شیرخشک، لوازم بهداشتی و کمک‌های اولیه برای کمک به آسیب‌دیدگان فلسطین ارسال شد (همان: ۲۰۵).

جمعیت شیر و خورشید سرخ خراسان

جمعیت شیر و خورشید سرخ خراسان در سال ۱۳۴۲ ق. / ۱۳۰۲ ش. در مشهد تأسیس شد. امیرلشکر شرق، ریاست جمعیت و شیخ‌حسن کاشانی، نیابت وی را برعهده داشت. از دیگر اعضای آن می‌توان به طبیب اعظم، حسن‌خان اعلم‌الممالک، سیدمصطفی‌خان، شاهزاده حاج‌میرزا، حسین‌خان، سرهنگ مهدی‌خان، عبدالحسین‌خان و سرهنگ محمدحسین‌میرزا اشاره کرد (سالنامه خراسان، ۱۳۳۲: ۱۴۱-۱۴۴). از میان اقدامات جمعیت شیر و خورشید در خراسان می‌توان این موارد را برشمرد:

- تأسیس بیمارستان در تربت حیدریه در سال ۱۳۰۳ ش. (علیزاده بیرجندی، ناصری و حسین-زاده سورشجانی، ۱۳۹۵: ۹۳)؛
- تأسیس پرورشگاه شیر و خورشید مشهد در ۱۳۰۶ ش. که در این مرکز کودکان بی سرپرست ۷ تا ۱۴ سال نگهداری می شدند و در دبستان پرورشگاه تحصیل می کردند. هم چنین در بخشی، تحت عنوان پیشه و هنر به آن ها نجاری، کفافی، پارچه بافی و قالی بافی می آموختند (ملک زاده، ۱۳۹۷: ۲۱۹)؛
- تشکیل شعبه جمعیت شیر و خورشید نیشابور در سال ۱۳۱۹ ش. (همان: ۲۲۰)؛
- انتشار سالنامه پرورشگاه شیر و خورشید خراسان از ۱۳۲۲ ش. (حافظی، ۱۳۹۴: ۱)؛
- ارسال و توزیع چادر، نان، قند، چای، آب و خورشت در میان سیل زدگان مشهد در سال ۱۳۲۹ ش. علاوه بر این شیر و خورشید مرکز هم صد هزار تومان برای شیر و خورشید مشهد ارسال کرد تا در این راستا هزینه کند (صدر، ۱۳۵۰: ۹۳۱)؛
- تأسیس مهد کودک شیر و خورشید در سال ۱۳۲۹ ش. که کودکان ۳ تا ۷ سال از ساعت ۷:۳۰ صبح تا ۴ بعد از ظهر در آنجا نگهداری می شدند (ملک زاده، ۱۳۹۷: ۲۲۰)؛
- تهیه لباس برای دانش آموزان بی بضاعت و بازدید از بیمارستان ها و پرورشگاه ها توسط سازمان جوانان شیر و خورشید مشهد و اهدای شیرینی و تبریک عید نوروز در روزهای پایانی اسفند ۱۳۳۰ ش. (اخبار فرهنگ خراسان، ۱۳۳۱: ۲۴۰)؛
- بازگشایی اندرزگاه جمعیت شیر و خورشید در ۱۳۳۲ ش. (ملک زاده، ۱۳۹۷: ۲۲۰)؛
- کمک به تحصیل دانش آموزان بی بضاعت در مدارس تأسیس شده توسط نیکوکاران مشهدی؛ نظیر فروغ آذرخشی (دختر قهرمان میرزا قاجار)؛ (رضایی مکی، ۱۳۹۸: ۶۶)؛
- امداد رسانی به زلزله زدگان کاخک و گناباد: در ساعت ۱۴ و ۱۷ دقیقه نهم شهریور ۱۳۴۷ زلزله ای به بزرگی ۷ و ۸ در مقیاس ریشتر مناطق مختلفی از جنوب استان خراسان را به شدت لرزاند و موجب خسارات زیادی در مناطقی وسیع از جمله دشت بیاض خضری و روستاهای اطراف شمال قاین شد. کل تلفات این فاجعه حدود ۱۲ هزار نفر تخمین زده شده است. با اینکه میزان آسیب با دور شدن از منطقه دشت بیاض کاهش می یافت؛ اما در کاخک به جز چند خانه، همه شهر فرو ریخت و ۱۳۷۹ نفر جان باختند پس از سانحه، نیروهای امداد و نجات شیر و خورشید

سرخ، از گناباد مشهد و تهران به محل حادثه آمدند. کمک‌های مالی و مواد اولیه از طریق نیروهای شیر و خورشید سرخ و کمک‌های مردمی و کمک‌های کشورهای خارجی فراهم آمد و اسکان موقت در چادرها صورت گرفت و برای اسکان دائم وظیفه بازسازی به وزارتخانه‌های آبادی و مسکن اصلاحات ارضی و کشور با همکاری ارتش محول شد. در ساعت ۱۱ شب ۹ شهریور گروه امدادگران شیر و خورشید سرخ از مشهد عازم منطقه گناباد شدند. کمک‌های اولیه از تهران با هواپیما به مشهد انتقال یافت و از آنجا با کمک لشکر ۶ خراسان به گناباد، فردوس و قاین حمل شد. از روز ۱۳ شهریور، به‌دنبال بازدید محمدرضا پهلوی و فرح از منطقه، غذای گرم توسط نیروهای شیر و خورشید سرخ توزیع شد. کمک‌های فراوانی نیز از کشورهای خارجی چون آمریکا، آلمان، سوئیس و ژاپن به مناطق اعزام شد. اسکان اضطراری در مناطق آسیب‌دیده در چادرهای فراهم‌شده توسط شیر و خورشید سرخ و کشورهای خارجی صورت گرفت (شمس‌پور، موسوی و ملک‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۲۸-۱۳۰)؛

- احداث انجمن حمایت از کودکان شهرهای فردوس و گناباد در پاییز ۱۳۴۸ (ساکما، سند شماره ۲۷۵/۱۸۹۰).

جمعیت شیر و خورشید بیرجند (۱۳۵۷-۱۳۰۴)

در سال ۱۳۰۴ ش. به دعوت شوکت‌الملک علم و یاری چند تن از افراد متمکن و سرشناس بیرجند، این جمعیت در بیرجند پا گرفت. مکان آن در قورخانه^۱ شهر، واقع در میدان خضر^۲ قرار داشت که ماهی یک یا دو بار در آنجا هیئت مدیره تشکیل جلسه می‌داد. در یکی از جلسات که برای آشنایی با اهداف و اقدامات جمعیت شیر و خورشید تشکیل شد، شوکت‌الملک، محمدعلی منصف و و شیخ‌هادی هادوی سخنرانی کردند و با اشاره به آموزه‌های مذهبی و اهمیت خدمات اجتماعی، بر لزوم کمک به مستمندان و آسیب‌دیدگان از حوادث طبیعی، تأکید کردند. در آن زمان بیرجند بیمارستان نداشت. بدین جهت جمعیت شیر و خورشید بخشی از اعانات را برای نگهداری و معالجه بیماران هزینه می‌کرد و در مواردی که حادثه ناگواری برای مردم منطقه واقع

۱. اسلحه‌خانه

۲. میدان خضر در خیابان منتظری ۳ و در بافت تاریخی شهر بیرجند قرار دارد.

می‌شد، به آسیب‌دیدگان کمک مالی می‌کرد (علیزاده بیرجندی، ناصری و حسین‌زاده سورشجانی، ۱۳۹۵: ۹۴). نمونه‌ای از اقدامات جمعیت شیر و خورشید بیرجند در زیر آمده است:

- تلاش برای رفع تیفوئید در بیرجند در ۱۳۱۱ش. (محبوب فریمانی، ۱۳۸۵: ۱۵۵)؛
- همکاری در زمینه احداث و اداره مریضخانه در بیرجند؛
- همکاری و تلاش برای احداث آموزشگاه بهیاری بلقیس علم؛
- پرداخت وجوهی به درمانگاه بیرجند؛
- تشکیل شعبه جمعیت شیر و خورشید خوسف به دستور شوکت‌الملک و با مأموریت آقایان ناصح و منصف (علیزاده بیرجندی، ناصری و حسین‌زاده سورشجانی، ۱۳۹۵: ۹۵)؛
- معرفی آقای محمد حسنی اکبریه از سوی جمعیت شیر و خورشید بیرجند به اداره اوقاف شهرستان بیرجند جهت تنظیم سند اجاره‌ای ۱۵ هزار متر زمین وقفی اراضی اکبریه برای احداث ساختمان آموزشگاه بهیاری توسط نوربخش، مدیر عامل جمعیت شیر و خورشید سرخ (همان: ۹۷).

جمعیت شیر و خورشید بیرجند (۱۳۵۷-۱۳۶۹)

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، نشان "شیر و خورشید سرخ"، از پرچم سازمان امدادسانی ایران حذف شد و "هلال احمر" جای آن را گرفت و در سال ۱۹۸۰م. / ۱۳۵۹ش. دولت جمهوری اسلامی ایران طی نامه‌ای به صلیب سرخ جهانی اعلام کرد ایران "هلال احمر" را جایگزین "شیر و خورشید سرخ" خواهد کرد. پس از حمله نیروهای عراقی به خاک ایران در شهریور ۱۳۵۹ش. جمعیت هلال احمر از نخستین سازمان‌هایی بود که بر اساس وظایف محوله، فعالیت‌ها و اقدامات خود را در حوزه‌های مختلف آغاز کرد. مهم‌ترین اقدامات جمعیت، در کنار اعزام نیرو و کمک به جبهه، بدین شرح است:

- فعالیت‌های هلال احمر بیرجند در رسیدگی به امور اسرا، مفقودین جنگی و

خانواده‌های آن‌ها

یکی از وظایف جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران در سال‌های جنگ، رسیدگی به وضعیت اسرا و مفقودین (افراد نظامی و غیر نظامی) بوده است (بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع

مقدس خراسان جنوبی، سند شماره ۴/۲۶۳۵). بدین منظور، وسایل و ملزومات مورد نیاز اسرای ایرانی در عراق توسط جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران و با لحاظ کردن شرایط و خصوصیات اعلام شده توسط دولت عراق تهیه می‌شد و جهت انتقال به عراق در اختیار کمیته بین‌المللی صلیب سرخ قرار می‌گرفت (منوچهری و علامتی، ۱۳۹۸: ۱۵۴). علاوه بر این، اداره امور اسرا و مفقودین ایران جمعیت هلال احمر بیرجند، برای هر یک از اسرا و مفقودین که خانواده‌های آن‌ها در حوزه استحفاظی این شهرستان مستقر بودند، پرونده تشکیل می‌داد (بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس خراسان جنوبی، سند شماره ۳۵۷) و یک برگ گواهی مفقودیت برای رسیدگی به وضعیت همسر و فرزند فرد، از سوی واحد تعاون سپاه پاسداران انقلاب اسلامی صادر می‌شد (همان، سند شماره ۶۰۱).

تمامی مکاتبات و اقدامات مرتبط با مفقودین، از طریق اداره مرکزی جستجوی هلال احمر پیگیری و نتیجه به خانواده افراد اعلام می‌شد (همان، سند شماره ۱۶۱). در مواردی نیز که به دلیل عدم همکاری مقامات عراقی با جمعیت هلال احمر، لیست کامل اسرای ایرانی در اختیار این سازمان قرار نمی‌گرفت، فرم جستجوی افراد جهت پیگیری به صلیب سرخ ارسال می‌شد (همان، سند شماره ۵۹۴، ۷۷۶) و اگر کمیته بین‌المللی صلیب سرخ مدرکی دال بر اسارت یا شهادت مفقودالثر^۱ ارائه می‌داد، مراتب از طریق جمعیت هلال احمر بیرجند پیگیری و به اطلاع خانواده او می‌رسید (همان، سند شماره ۰۵۱). گاهی نیز اداره تشخیص هویت و پلیس بین‌الملل، در بازرسی از اردوگاه‌های عراق، شباهت‌هایی را میان عکس مفقودالثر با یکی از اسرا می‌یافت که نتیجه را به کمیته بین‌المللی اعلام می‌کرد (همان، سند شماره ۳۴۴۹). در برخی موارد، به دلایل امنیتی، در فرم‌های جستجوی جمعیت هلال احمر، رتبه مفقودالثر تغییر داده می‌شد. برگه‌های معروف به پیام آبی، برای ارسال نامه از سوی خانواده‌ها برای اسرا و برگه‌های پیام سفید، برای اعلام خبر سلامتی اسیر در نظر گرفته شده بود (همان، سند شماره ۶۰۹، ۴۷۸/۲، ۰۲۹، ۰۰۳، ۴۷۲).

۱. فردی است که در مناطق جنگی مفقود شده و خانواده وی از او بی‌خبر هستند. تا زمانی که این شخص توسط کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در عراق بازدید نشده است، مفقودالثر نامیده می‌شود (بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس خراسان جنوبی، سند شماره ۲/۲۶۳۵).

جمعیت هلال احمر در زمان ورود اسرا به ایران، با دعوت از مسئولین و مردم در مراسم مختلف از اسرا تقدیر به عمل می‌آورد. برگزاری شب شعر، اجرای نمایش و مسابقات جام حذفی آزادگان نیز بخشی از این مراسم بود (همان، سند شماره ۱۶۵۹، ۱۶۶۰، ۱۶۶۱).

- فعالیت‌های مربوط به خدمات امدادی جمعیت هلال احمر بیرجند

سازمان امداد یکی از مهم‌ترین مجموعه‌های تحت مدیریت جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران است که برای نخستین بار در ۱۳۵۰ش. به‌طور رسمی آغاز به کار کرد. وظیفه این سازمان در سال‌های جنگ ایران و عراق به قرار زیر بوده است:

- کمک‌رسانی به خانواده‌های در معرض خطر سیل، آتش‌سوزی و بیماری‌های واگیردار (همان، سند شماره ۴۱۳۸، ۴۱۴۰، ۴۱۶۲)؛

- برپایی ایستگاه‌های امدادی هم‌زمان با ایام محرم و عید نوروز (همان، سند شماره ۴۱۱۶)؛
- تحویل جعبه کمک‌های اولیه و چادر مسافرتی به مدارس، هیئت‌های عزاداری و ارگان‌های انقلاب اسلامی (همان، سند شماره ۴۱۶۶/۱، ۴۱۹۵)؛

- اعزام امدادگر و آمبولانس در زمان برگزاری مسابقات ورزشی (همان، سند شماره ۳۸۱۳)؛
- ثبت نام داوطلبان در کلاس آموزش امدادگری از بین افراد ۱۸ تا ۳۰ سال که می‌بایست حداقل مدرک سوم متوسطه نظام قدیم و یا اول نظری نظام جدید را می‌داشتند و دارای سلامت کامل جسمی و روحی می‌بودند و متعهد می‌شدند پس از گذراندن دوره آموزشی به جبهه اعزام شوند (همان، سند شماره ۴۳۶۷، ۳۷۷۳/۳، ۳۸۱۱/۲، ۳۸۱۱/۳، ۳۸۱۱/۴، ۳۸۲۹). خطوط کلی برنامه آموزش امدادگری از حیث موضوعات آموزشی عبارت بود از:

- آموزش تئوری و عملی کمک‌های اولیه؛
- آموزش های بدنی و رزمی (همان، سند شماره ۳۷۷۳/۴، ۳۸۵۷)؛
- آموزش عملیات امداد؛ شامل مواردی چون بی‌سیم و مخابرات، نصب انواع چادر و شناخت آتش و عوامل به‌وجودآورنده آن (همان، سند شماره ۳۸۴۰، ۳۷۷۳/۵، ۳۷۷۵).

بدین ترتیب، از متقاضیان پس از شرکت در دوره تئوری آموزش امدادگری (طرح تربیت امدادگر ضربتی) که چهار هفته به طول می‌انجامید، آزمون گرفته می‌شد و در صورت قبولی به بیمارستان - ها و مراکز درمانی جهت گذراندن دوره کارآموزی معرفی می‌شدند که پانزده روز طول می‌کشید

(همان، سند شماره ۳۸۶۲، ۴۰۷۰، ۴۰۷۲، ۲۲۰۵، ۲۲۰۶، ۲۱۹۴، ۲۷۶۴، ۳۴۳۱، ۳۴۳۴، ۳۴۳۵، ۳۴۳۶، ۳۴۳۷، ۳۶۶۹).

- کمک به جبهه‌های جنگ: در کنار بودجه‌ای که از سوی جمعیت هلال احمر برای تهیه اقلام مورد نیاز امدادی در نظر گرفته می‌شد. کمک‌های نقدی و غیرنقدی نظیر مواد خوراکی، آمبولانس، چراغ خوراک‌پزی، پوشاک، برنج، روغن، شکر، گندم، فانوس، جانفتی، نان، کیسه گونی، کپسول گاز، دارو، ست بخیه، ست پانسمان، ساکشن برقی، رادیو، برانکار، دستگاه فشارخون، دماسنج، بخاری و پنکه توسط کارکنان هلال احمر و مردم جمع‌آوری، دسته‌بندی و به جبهه اعزام می‌شد (همان، سند شماره ۲۱۹۲، ۲۱۹۳، ۲۱۹۹، ۲۲۰۳، ۲۳۰۴، ۳۷۰۲).

در کنار موارد فوق، جمعیت هلال احمر به‌عنوان یکی از ارگان‌های عضو کمیته اسکان ستاد پشتیبانی مناطق بمباران‌شده، وظایف زیر را نیز برعهده داشت:

- نصب و آماده‌کردن چادرهای امداد جهت پذیرش خانواده‌های جنگ‌زده؛
- شناسایی و پذیرش افراد و خانواده‌ها طبق ضوابط تعیین‌شده و بررسی مشکلات آن‌ها با کمک کمیته امداد امام خمینی؛

- اعلام مقررات و ضوابط سکونت در اردوگاه به افراد؛
- همکاری با سایر ارگان‌ها و نهادها در ارائه خدمات امدادی؛
- ارائه امکانات اولیه زندگی طبق ضوابط (همان، سند شماره ۴۳۸۲/۱، ۲۸۵۵، ۴۱۲۸، ۲۲۳۶، ۲۲۳۸، ۲۲۴۰، ۲۲۴۸)؛

- ارسال کمک‌های نقدی و غیرنقدی و اعزام نیرو برای بازسازی و نوسازی مناطق جنگی (همان، سند شماره ۲۲۶۵، ۲۲۵۶، ۲۲۵۸، ۲۳۷۲، ۲۳۸۳).

- فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی جمعیت هلال احمر بیرجند

مرکز پرورش اسلامی جوانان جمعیت هلال احمر اقدامات زیر را انجام می‌داد:
- ثبت نام از داوطلبین در رشته‌های مختلف، نظیر خیاطی، گلدوزی، امداد، اطفای حریق، خوشنویسی، زبان خارجه، معارف اسلامی و ورزش؛
- جمع‌آوری داروهای اهداشده توسط مردم و تحویل آن به واحد مرکز امداد دارویی؛
- دوخت لباس برای ارگان‌ها و نهادهای انقلاب اسلامی؛

- بسته‌بندی لباس برای خانواده‌های نیازمند؛
 - برگزاری نمایشگاه عکس، پوستر و کارهای تولیدی، بویژه در هفته هلال احمر و دهه پیروزی انقلاب؛
 - برگزاری مسابقات هنری و اجرای نمایشنامه؛
 - همکاری با جهاد سازندگی به منظور جمع‌آوری کمک‌های مردمی؛
 - شرکت در مراسم کاشت نهال (همان، سند شماره ۴۱۶۶/۳، ۴۱۶۶/۴)؛
 - تشکیل کلاس معارف اسلامی برای کارکنان جمعیت هلال احمر؛
 - انتشار نامه‌های اسرا که در بردارنده ویژگی‌هایی چون صبر و استقامت بود (همان، سند شماره ۲۴۰۳)؛
 - تأسیس کتابخانه (همان، سند شماره ۴۱۶۶/۷).
- وظایف اداره امور بین‌المللی جمعیت هلال احمر بیرجند**
- اداره امور روابط بین‌المللی جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران جهت اتخاذ ارتباط لازم با کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و جمعیت‌های ملی صلیب سرخ و هلال احمر و دیگر مؤسسات خیریه خارج از کشور وظایف زیر را برعهده داشته است:
- رسیدگی به مفاد نامه‌های ارسالی از مراجع بین‌المللی صلیب سرخ؛
 - رسیدگی به تقاضای کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و جمعیت‌های ملی صلیب سرخ و هلال احمر و دیگر مؤسسات خیریه خارج از کشور در مورد جستجوی افراد در خارج و داخل از کشور.
 - انعکاس خدمات جمعیت در اتحادیه و کمیته جهانی صلیب سرخ؛
 - تهیه نشریه‌ها و گزارشات سالانه به دو زبان انگلیسی (یا فرانسه) و عربی با همکاری دفتر روابط عمومی و ارسال آن به کمیته اتحادیه و جمعیت‌های ملی صلیب سرخ و هلال احمر کشورهای مختلف و متقابلاً دریافت این‌گونه نشریه‌ها و گزارش‌ها از خارج و استفاده از آن‌ها؛
 - تنظیم آرشیو کاملی از مقررات و قوانین و اصول مربوط به صلیب سرخ و هلال احمر جمهوری اسلامی ایران و هرگونه تغییراتی که در آن داده می‌شود.

- کوشش برای گرفتن بورس‌هایی از ارگان‌های صلیب سرخ بین‌المللی و جمعیت‌های ملی صلیب سرخ و هلال احمر جهت کارآموزان جمعیت و متقابلاً تنظیم برنامه جهت گذراندن بورس‌هایی برای جمعیت‌های ملی صلیب سرخ و هلال احمر کشورهایی که نیازمند سهمیه جهت کارآموزی در رشته‌های مختلف هستند؛

- مسئولیت مستقیم در اداره و نظم کار کنفرانس‌های صلیب سرخ که ممکن است در ایران تشکیل گردد؛

- تنظیم برنامه‌هایی جهت دعوت از ارگان‌های صلیب سرخ بین‌المللی و جمعیت‌های ملی جهانی برای بازدید از فعالیت‌ها و شورای عالی اجرایی هلال احمر ایران و تهیه طرح پیشنهادی در این باب برای هیئت؛

- تنظیم و اجرای برنامه بازدید نمایندگان سازمان‌های امدادی و عمرانی بین‌المللی از مناطق آسیب‌دیده؛

- تنظیم درخواست‌های (یا اعلام آمادگی) کمک بین‌المللی و اعلام وصول (یا ارسال) کمک‌ها و ایجاد همکاری و هماهنگی در فعالیت‌های قسمت‌های مربوطه؛

- بالابردن سطح اطلاعات مسئولین و کارمندان جمعیت و مقامات لشکری و کشوری درباره اصول و مقررات بین‌المللی صلیب سرخ و فعالیت‌های صلیب سرخ و هلال احمر با همکاری روابط عمومی؛

- ارائه شکایات به کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و دیگر مقامات بین‌المللی در مورد تخلفات طرف‌های متخاصم از مقررات بین‌المللی؛

- درخواست‌های کمک برای مناطق جنگ‌زده و جنگ‌زدگان؛

- همکاری با مقامات مسئول کشوری و لشکری و بین‌المللی در مبادله اسرا پس از پایان درگیری؛

- اعلام مواضع اسلام در رابطه با مفاهیم انسانی در کنفرانس‌ها و سمینارها (همان، سند شماره

نتیجه

جمعیت شیر و خورشید سرخ خراسان در سال ۱۳۰۲ش. تأسیس شد و از سال ۱۳۵۹ش. با عنوان جدید جمعیت هلال احمر استان خراسان به فعالیت‌های خود ادامه داد. بررسی اسناد و منابع موجود حاکی از گستره کارکردی و تنوع حوزه‌های فعالیت جمعیت شیر و خورشید در شعبات خراسان است که می‌توان این کارکردها را در حوزه‌های زیر خلاصه کرد:

- نیروهای داوطلب پس از وقوع بلایای طبیعی، چون سیل و زلزله، برای توزیع مواد غذایی، اسکان موقت افراد آسیب‌دیده، سامان‌دهی کمک‌های مردمی و دولت‌های خارجی و امدادسانی به مصدومین، به منطقه اعزام می‌شدند؛

- حمایت از کودکان بی‌سرپرست با تأسیس مراکزی نظیر شیرخوارگاه، مهدکودک، پرورشگاه و اندرزگاه، فراهم کردن شرایط تحصیل آن‌ها و گذراندن دوره‌های آشنایی با مشاغل فنی، نظیر نجاری؛

- ارسال کمک‌های نقدی و جنسی برای دانش‌آموزان بی‌بضاعت که در مدارس خیریه تحصیل می‌کردند و نیز حمایت روحی آن‌ها از طریق سرکشی از کودکانی که در بیمارستان‌ها بستری شده بودند؛

- همکاری با اداره بهداشت به منظور رفع بیماری‌های واگیر و کاهش تلفات انسانی؛

- جمعیت شیر و خورشید به منظور سهولت دسترسی مردم به خدمات درمانی رایگان، به احداث و اداره مراکز درمانی، نظیر بیمارستان‌ها، آموزشگاه‌های بهیاری و درمانگاه‌ها در شهرهای مختلف ایران اقدام کرد؛ بدین منظور بیمارستان شیر و خورشید در مشهد در ۱۳۰۰ش. و در بیرجند و تربت حیدریه در ۱۳۰۳ش. احداث شد؛

- در سال‌های جنگ ایران و عراق، جمعیت هلال احمر با هدف کمک به قربانیان نظامی و غیرنظامی در بسیاری از حوزه‌ها اقدام کرد که عبارت‌اند از: اعزام نیروهای امدادگر به جنگ؛ ارسال کمک‌های نقدی و غیرنقدی برای رزمندگان؛ شناسایی اسرا و مفقودین و تشکیل پرونده و پیگیری امور مربوط به آن‌ها؛ ارسال کمک برای بازسازی شهرهای جنگ‌زده و اسکان مهاجرین جنگی؛ ویزیت رایگان بیماران و ارائه دارو و شیر خشک به آن‌ها؛ ارسال مواد خوراکی و پوشاک برای خانواده‌های نیازمند.

منابع

- اخبار فرهنگ خراسان (۱۳۳۱). نامه فرهنگ، ش ۵ (اردیبهشت): ۲۴۰.
- *اساسنامه جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران*، اسفندماه سال ۱۳۰۱، منتشرشده در نشریه و بولتن ماه مه ۱۹۲۴ میلادی.
- پالمر، رابرت روزول (۱۳۸۴). *تاریخ جهان نو*، ج ۲. ترجمه ابوالقاسم طاهری. تهران: امیرکبیر.
- *پهلوی نامه*، دی ماه سال ۱۳۳۵: ۷-۸.
- *پهلوی نامه*، فروردین ماه سال ۱۳۴۰: ۶-۷.
- تشید، علی اکبر (۱۳۴۰). *زندگانی و شخصیت یکی از رجال مبارز وطن خواه ایران یا اعمال رشیده خلد آشیان امیراعلم طب تراه*. تهران: مجله تاریخ اسلام.
- حافظی، ابراهیم (۱۳۹۴). "پایندهای جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران: ۱۴ آذر پذیرش ایران برای عضویت در صلیب سرخ". [پیوسته] قابل دسترس در:
www.library.razavi.ir [۱۴۰۰/۴/۹]
- *روزنامه ایران* (۱۳۰۱). شماره ۱۱۴۱؛ چهارم خرداد.
- رضایی مکی، فاطمه (۱۳۹۸). "بررسی کارکرد وقف علمی و رفاه اجتماعی در دارالایتام شادمهر". *مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان*، دوره ۱۳، ش ۴ (تابستان): ۱۶۱-۱۷۸.
- *سالنامه خراسان* (۱۳۳۲). با مدیریت عبدالحسین تهرانیان. مشهد: چاپخانه خراسان: ۱۴۱-۱۴۴.
- شمس پور، نواب؛ اشرف زاده، حسن (۱۳۹۲). "یک قرن نوع دوستی (۱): نقش تاریخی ایران در کسب نشان هلال احمر". *امداد و نجات*، سال پنجم، ش ۴ (زمستان): ۹۹-۱۱۳.
- شمس پور، نواب؛ موسوی، اشرف سادات (۱۳۹۳). "یک قرن نوع دوستی (۳): جمعیت هلال احمر در دوران تثبیت". *امداد و نجات*، دوره ۲۴، ش ۴ (زمستان): ۱۰۸-۱۲۳.
- شمس پور، نواب؛ موسوی، اشرف سادات؛ ملک زاده، الهام (۱۳۹۴). "یک قرن نوع دوستی (۴): جمعیت هلال احمر در سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷". *امداد و نجات*، سال ششم، ش ۴ (زمستان): ۱۱۴-۱۴۳.
- صدر، محسن (۱۳۵۰). "یادداشت های صدرا لاشراف: ورود من به مشهد مقدس و آمدن سیل و خرابی خانه ها". وحید، ش ۹۳ (شهریور): ۹۲۹-۹۳۴.

- علیزاده بیرجندی، زهرا؛ ناصری، اکرم؛ حسین‌زاده سورشجانی، سالم (۱۳۹۵). تاریخ پزشکی بیرجند به روایت اسناد. بیرجند: چهاردرخت.
- فیاضی، عمادالدین (۱۳۸۸). "تاریخچه و عملکرد جمعیت شیر و خورشید سرخ در عصر رضاشاه با تکیه بر اسناد". فصلنامه تاریخ، سال سوم، ش ۱۲ (بهار): ۶۵-۸۹.
- مجله شیر و خورشید سرخ/ایران (۱۳۰۴). سال اول، ش ۱ (خرداد): ۹-۱۰ و ۲۲.
- محبوب فریمانی، الهه (۱۳۸۵). "بررسی نامه‌نگاری‌های شخصی محمدعلی منصف با شوکت‌الملک علم (امیر قائنات)". گنجینه اسناد، دوره ۱۵، ش ۶۳ (پاییز): ۱۵۰-۱۵۵.
- ملک‌زاده، الهام (۱۳۹۲). مؤسسه خیریه رفاهی - بهداشتی در دوره رضاشاه. تهران: تاریخ ایران.
- _____ (۱۳۹۷). مؤسسات خیریه رفاهی - بهداشتی ایران در دوران پهلوی دوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- منوچهری، غلامرضا؛ علامتی، علی (۱۳۹۸). اسناد تبادل اسرا. تهران: بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس.

- نامه ماهانه شیر و خورشید سرخ ایران (۱۳۲۹). ش ۸ (دی): ۱۶-۲۰.

- هفته‌نامه حبل‌المتین (۱۳۲۴ ق.). ش ۸ (چهارم شعبان): ۱۶.

اسناد

- بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس خراسان جنوبی. آرشیو، سند شماره ۰۰۳، ۰۲۹، ۰۵۱، ۱۶۱، ۳۵۷، ۴۷۲، ۴۷۸/۲، ۵۹۴، ۶۰۱، ۶۰۹، ۷۷۶، ۱۶۵۹، ۱۶۶۰، ۱۶۶۱، ۲۱۹۲، ۲۱۹۳، ۲۱۹۴، ۲۱۹۹، ۲۲۰۳، ۲۲۰۵، ۲۲۰۶، ۲۲۳۶، ۲۲۳۸، ۲۲۴۰، ۲۲۴۸، ۲۳۷۲، ۲۳۸۳، ۲۴۰۳، ۲۶۳۵/۴، ۲۷۶۴، ۲۷۷۵/۱، ۲۷۷۵/۲، ۲۷۷۵/۳، ۲۸۵۵، ۳۴۳۱، ۳۴۳۴، ۳۴۳۵، ۳۴۳۶، ۳۴۳۷، ۳۴۴۹، ۳۷۰۲، ۳۷۷۳/۳، ۳۷۷۳/۴، ۳۷۷۳/۵، ۳۷۷۵، ۳۸۱۱/۲، ۳۸۱۱/۳، ۳۸۱۱/۴، ۳۸۱۳، ۳۸۲۹، ۳۸۴۰، ۳۸۶۲، ۴۰۷۰، ۴۰۷۲، ۴۱۱۶، ۴۱۲۸، ۴۱۳۸، ۴۱۴۰، ۴۱۶۲، ۴۱۶۶/۱، ۴۱۶۶/۳، ۴۱۶۶/۴، ۴۱۶۶/۷، ۴۱۹۵، ۴۳۶۷، ۴۳۸۲/۱.

- ساکما (سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران). آرشیو، سند شماره ۱۵۵۶۰/۲۴۰۰۱۲۹۰۰۰۰۸؛ ۱۲۹۰۰۰۵۴۰۶/۲۹۰۰۰۳۶۵ ن ۲، الف ب ۱؛ ۲۷۵/۱۸۹۰.